

УДК 130.2

БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКИЙ СОЮЗ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Безсмертний Роман Петрович

кандидат політичних наук,

Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-6482-9588

bezsmertnyi@gmail.com

Надіслано:

20.04.2019

Рецензовано:

30.04.2019

Прийнято:

10.05.2019

У статті розглядається питання щодо можливості формування і подальшого геополітичного впливу Балто-Чорноморського союзу. Ідея цього міждержавного союзу є давньою в європейській історії та міжнародних відносинах на теренах Східної Європи. Головна його мета – створити таку структуру в цьому регіоні, яка б змогла об'єднати інтереси країн всього європейського простору у забезпеченні безпеки.

Тема Балто-Чорноморського союзу набула актуальності після початку українсько-російської війни у 2014 р. Відповідно перед країнами центральноєвропейського регіону постало питання забезпечення власної оборони. Однак, це питання не може розглядатися окремо від України. І саме вона повинна відігравати у його вирішенні ключову роль. З огляду на цю ситуацію та необхідність стримування агресії Російської Федерації єдиним засобом, який може бути ефективним, залишається виключно сила. Окрім суто воєнної загрози існує ще й загроза політико-економічна. Основи для цього закладені співпрацею між Німеччиною та Росією.

Тому формула майбутнього Балто-Чорноморського союзу повинна мати військово-політичний характер з участю в ньому країн Центральної та Східної Європи.

Ключові слова: Балто-Чорноморський союз; Україна; Центральна Європа; Східна Європа; безпека.

Bezsmertnyi Roman, Ph.D. (Political Science), Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The Baltic-Black Sea Union:

Prospects for Ukraine

The article discusses the possibility of the formation and further geopolitical influence of the Baltic-Black Sea Union. The idea of this interstate union is long-standing in European history and international relations in Eastern Europe. Its main

goal is to create such a structure in the region that could unite the interests of the countries of the whole European space in ensuring security.

The topic of the Baltic-Black Sea Union became relevant after the outbreak of the Ukrainian-Russian war in 2014. Accordingly, the countries of the central region were faced with the question of ensuring their own defense. However, this question cannot be considered separately from Ukraine. And it is she who should play a key role in his decision. Given this situation and the need to deter the aggression of the Russian Federation, the only means that can be effective is only force. In addition to a purely military threat, there is also a political and economic threat. The foundations for this are laid by cooperation between Germany and Russia.

Therefore, the formula for the future of the Baltic-Black Sea Union should be of a military-political nature with the participation of the countries of Central and Eastern Europe.

Key words: Baltic-Black Sea Union; Ukraine; Central Europe; Eastern Europe; security.

Бессмертный Роман Петрович, кандидат политических наук, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев, Украина

**Балто-Черноморский союз:
Перспективы для Украины**

В статье рассматривается вопрос о возможности формирования и дальнейшего геополитического влияния Балто-Черноморского союза. Идея этого межгосударственного союза является давней в европейской истории и международных отношениях на землях Восточной Европы. Главная его цель – создать в этом регионе такую структуру, которая бы смогла объединить интересы всего европейского пространства в вопросах обеспечения безопасности.

Тема Балто-Черноморского союза стала актуальной после начала украинско-российской войны в 2014 г. Соответственно перед странами центральноевропейского региона встал вопрос обеспечения собственной обороны. Однако, этот вопрос не может рассматриваться отдельно от Украины. И именно она должна сыграть ключевую роль в его решении. Единственным способом, который может быть эффективным в этой ситуации и при сдерживании агрессии Российской Федерации, остается исключительно сила. Кроме чисто военной угрозы существует еще и угроза политико-экономическая. Основания для этого уже заложены сотрудничеством между Германией и Россией.

Поэтому формула будущего Балто-Черноморского союза должна иметь военно-политический характер с участием в нем стран Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: Балто-Чорноморський союз, Україна, Центральна Європа, Східна Європа, безпека.

Вступ

Створення будь-якого міждержавного союзу в історичному контексті завжди передбачає як мінімум дві мети – політичну (зокрема воєнну) або/та економічну. Залежно від конкретної ситуації та цілі набувають стратегічного характеру. Звичайно, подібні цілі обумовлюються ще й конкретними ситуаціями на міжнародній арені та можливостями їх реалізувати. Оскільки Україна на початку XXI ст. опинилася на межі виживання внаслідок неприхованої військової та інформаційної агресії Російської Федерації, для неї очевидним постало питання зміни свого зовнішнього вектору розвитку, відходу від політики багатовекторності і переорієнтування на зближення позицій із країнами Європейського Союзу. Відповідно, такий підхід був зафіксований у 2019 р. зі змінами до Конституції України.

Така ситуація змусила українські політичні еліти (принаймні більшу частину з них) та наукову спільноту шукати варіанти нових можливих конфігурацій політичних союзів на міжнародній арені з участю України. Окрім Європейського Союзу та НАТО (які й були визначені як пріоритетні у Конституції України) одним із обговорюваних проектів став Балто-Чорноморський союз (Балто-Чорноморська вісь, Балто-Понтійська федерація, Балтійський союз, Міжмор'я, Intermarium, Międzymorze та ін.), ідея якого виникла одразу після I-ї світової війни.

Аналіз останніх досліджень

Тема Балто-Чорноморського союзу є однією із давніших у науковій та політичній літературі. Цій темі присвячено багато робіт дослідників, котрі намагалися представити як можливий проект цю структуру, так і ті, хто аналізував його як ідею в історичних та політичних процесах Східної Європи. За напрямками можна класифікувати всі ці праці відповідно до національних ознак: польські, українські, естонські, латвійські, литовські, чеські, американські та ін. Серед сучасних авторів варто виокремити напрацювання Е. Андерсона, В. Горбуліна, С. Мілою, О. Надтоки, Р. Панчука, А. Умланда, Дж. Фрідмана, І. Яковюка та ін.

Формулювання цілей статті

З огляду на існуючі сучасні виклики для існування України як держави автор вважає за потрібне дослідити можливий характер та перспективи створення Балто-Чорноморського союзу в рамках Центральної та Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конфліктні ситуації в сучасному світі, не дивлячись на розвиток демократичних процесів, є достатньо поширеними на всіх континентах. Після розпаду соціалістичної системи і розвалу СРСР вони стали вже достатньо буденним явищем і на європейському просторі. Як зауважує Дмитро Коротков, «рівень конфліктів не зменшується і демократичні країни теж втягнуті у військові регіональні конфлікти» (Korotkov, 2018, p. 52).

Щодо Балто-Чорноморського союзу висловлюються думки достатньо давно. Традиційно вважається, що витoki цієї ідеї лежать у 1920-х рр., у повоєнні роки після Першої світової війни (Nadtoka, 2003). Однак, насправді у цьому питанні варто глянути глибше. Предтечою ідеї Балто-Чорноморського союзу можна вважати іншу ідею – Гадяцьку угоду 1658 р. Ця угода хоч і була укладена, проте не була реалізована внаслідок геополітичних процесів сер. XVII ст. Однак, після цього вона неодноразово фігурувала як політична ідея на східноєвропейському просторі, зокрема й на території українських земель у середовищі політичної еліти. Зокрема, ми бачимо певні обговорення подібних проектів в українському та польському середовищі у першій половині XIX ст. Потім її актуалізація відбувалася вже в період формування нових систем міжнародних відносин – у 1920-х та у 1990–2000-х рр. Головна мета – формування системи центральноєвропейської безпеки.

І, що важливо, всі ці проекти були пов'язані не зі створенням абстрактної системи безпеки, а з цілком конкретними протиросійськими заходами. Тобто в усіх цих проектах головним геополітичним противником визначалася Росія (Московія у XVII ст., Російська імперія у XIX ст., СРСР у XX ст. і, нарешті, Російська Федерація вже на початку XXI ст.).

Після анексії Криму та початку українсько-російської війни ця тема отримала нове дихання, оскільки стало зрозуміло, що існуючі засоби, зокрема й НАТО (Північноатлантичний альянс), не в змозі адекватно й ефективно реагувати на загрозу для країн Центральної Європи. Вона стала предметом обговорення як політиків, так і науковців (Balto-Chornomorskyi soiuz..., 2017). Уже маємо три основних наукових концепції Балто-Чорноморського союзу: 1) концепція Міжмор'я (Intermarium) – союзу від Балтійського до Чорного моря, 2) польська концепція АБЧ – союзу країн Адріатичного, Балтійського та Чорного морів і 3) концепція польського політика і письменника Єжи Гедройця – союзу Польщі, України, Литви та Білорусі.

Сьогодні цілком зрозуміло, що відносини у Європі вибудовуються за принципом біполярності – протистояння між Російською Федерацією та НАТО. Проблема для України та ряду центральноєвропейських держав полягає в тому, що вони опинилися фактично між ними. Реальне зіткнення НАТО з Росією цілком можливе, але, зрозуміло, першою повинна впасти Україна. Принагідно

тут варто згадати, що за ст. 5 Статуту НАТО сили цієї організації можуть бути застосовані тільки у випадку нападу на одну із країн-членів цієї організації. До сих пір ця стаття ще не застосовувалася.

Таким чином, перед країнами центральноєвропейського регіону постає питання про забезпечення власної оборони. І тому єдиним варіантом-відповіддю на існуючу загрозу може стати лише створення Балто-Чорноморського військово-політичного союзу. Проте, вже зараз виникають і різні інші варіанти розвитку відповідних відносин. Так, румунський дослідник Сільвіу-Маріан Мілою, у травні 2019 р. висловив думку про майбутню кризу ЄС і повернення до концепції Центрально-Європейської Федерації (Miloiu, 2019). При цьому стосовно України він зауважує, що її чекає або повернення до сфери впливу Росії, або ж федералізація і вестернізація.

Цікаве питання постає щодо того, яку роль у процесі формування Балто-Чорноморського союзу може відіграти Україна? З нашої точки зору – ключову. З історичної ретроспективи, Україна вже була центральною фігурою під час створення Гадяцької угоди та під час спроби оформити безпековий союз у 1920-х рр. (Nadtoka, 2003). Відтак, цей виклик вона повинна прийняти на себе й тепер.

У сучасній теорії міжнародних відносин вважається, що Росія як держава є частиною території Хартленда (за відомою теорією британського вченого Хелфорда Маккіндера). Відповідно до сучасних уявлень це утворення (незалежно від своєї назви – Московське царство, Російська імперія, СРСР, Російська Федерація чи «територія зла») незалежно від свого політичного режиму (царство, імперія, тоталітаризм, авторитаризм, «керована демократія») завжди буде намагатися тиснути на весь євразійський континент. Головна його ціль – завоювання і панування. І, при цьому, воно фактично завжди виступатиме антиподом усьому європейському, тим більше – Європі як цілісній системі.

У сучасній міжнародній політичній ситуації, що склалася внаслідок подій 2014-го р., найслабшим елементом виявилася неготовність НАТО до активних дій. Саме він і провокує Росію до агресивних дій. З точки ж зору безпеки найслабшим місцем у європейському просторі виступає Центральна Європа, а у ще більш вузькому географічному просторі – так зване Міжмор'я, тобто територія між Балтійським та Чорним морем.

З огляду на всю цю ситуацію єдиним фактором стримування може бути тільки сила. Але в кожній із країн Центральної Європи (країни Балтії, Болгарія, Молдова, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) самодостатньої власної сили недостатньо. З цього й випливає необхідність об'єднання у Балто-Чорноморський військово-політичний союз. Тільки таким чином і може бути сформована нова модель європейської безпеки з метою спільного захисту.

Проблема ж виникає ще й у тому, що не у всіх країнах Центральної та Східної Європи існує адекватне розуміння російської небезпеки. Свідченням цьому є певні загравання місцевих еліт з Кремлем. Це ми бачимо на прикладі діяльності влади у Чехії та Угорщині. Водночас однозначно антиросійські позиції займають політичні владні еліти країн Балтії; особливо гострі стосунки склалися між Росією та Польщею після авіакатастрофи під Смоленськом, в якій загинула владна польська верхівка (у зв'язку з достатньо обґрунтованими підозрами у причетності російської влади до цієї події).

Ініціатива створення Балто-Чорноморського союзу – це прерогатива, яка належить Україні, яку вона повинна заявити і якою вона ж повинна скористатися. Умови для цього уже створила Росія, а Україна найкраще із усіх європейських держав отримала відповідний досвід боротьбою з агресором. При цьому з усіх європейських країн тільки Україна має досвід саме ефективної боротьби та ефективного протистояння. Це можемо спостерігати через швидку мобілізацію та організацію військової оборони, з формування антиросійської коаліції на загальносвітовому рівні. Відповідно, тільки Україна й може знайти необхідні аргументи для країн Центральної та Східної Європи в реалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу.

Українсько-російська війна перекреслила все, що було напрацьовано європейським цивілізованим світом до 2014 р. Стає зрозумілим, що необхідна зміна системи відносин на європейському континенті, необхідна нова концепція європейської безпеки. Сама по собі ця ситуація не вирішиться (Bezsmertnyi, 2018). Попередня система безпеки зруйнована. Для створення нової необхідне скликання міжнародного форуму і створення нових міжнародних структур, розробка нової системи стримування і противаг, розробка нових принципів, обов'язкових для виконання всіма суб'єктами міжнародних відносин. Проте, треба зауважити, що ця проблема постала не лише перед європейським співтовариством, але й перед ООН, оскільки вона засвідчила неспроможність цієї організації вплинути на її розв'язання. Ця проблема засвідчила необхідність реформування Ради безпеки, в якій ключову роль відіграє Російська Федерація і не дозволяє застосувати необхідні важелі.

Геополітична кон'юнктура для України складається дуже негативно. І Україні необхідно працювати в усіх напрямках. Налагодження стосунків лише у внутрішньому просторі ніяких питань насправді вже не вирішує. Бо далі виникає питання – а хто з ким? Чи знову виникає привид багатовекторності (тобто ні з ким?); 2018-й р. є небезпечним з тієї позиції, що незадоволеність громадян внутрішньою ситуацією може призвести до їх хитання з однієї сторони в іншу. І тут важливим стає правильне розуміння відомого вислову римського юриста Марка Туллія Цицерона: «Краще поганий мир, ніж гарна

війна». Соціологічні матеріали сьогодні показують, що в Україні існує досить значний прошарок населення, який висловлюється за війну. Це передовсім є свідченням відсутності авторитетної політичної еліти, яка б відстоювала позиції миру.

Нині цілком ясно вимальовується очевидність загрози з боку Росії для Центральної Європи, а потім і для Західної Європи. Власне, сьогодні вже маємо приклад воєнного втручання Росії на їх землях, хоча б на прикладі отруєння Скрипалів у Солсбері (графство Вілтшир, Англія).

Окрім суто воєнної загрози існує ще й загроза політико-економічна. Ці підвалини закладені співпрацею між Німеччиною та Росією. І таким чином виникає загроза формування нового пакту Ріббентропа-Молотова. На жаль, країни Центральної Європи також самостійно не спроможні йому протистояти.

Відповідно, членами Балто-Чорноморського союзу можуть стати наступні держави: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина, Україна, Чехія. Хоча, при цьому треба мати на увазі, що кожна з них має ще й своє власне бачення зовнішньополітичної ситуації (Mandziuk, 2016).

Щодо Білорусі – то сьогодні це найслабше місце у системі центральноєвропейської безпеки. До того часу, поки Білорусь буде контролюватися Росією, реального шансу створити центральноєвропейську систему безпеки практично немає.

Балто-Чорноморський союз – це питання довгого обговорення, складних механізмів, розподілення функцій між державами. На жаль, не реалізація цього проекту може мати трагічні наслідки. Згадаймо, що НАТО було створене лише у 1949 році, після Другої світової війни. З нашої точки зору, очікування подібних результатів є не виправданим для сучасного світу. Уже зараз необхідно вести перемовини на всіх рівнях міждержавного співробітництва, а не лише серед науковців та політтехнологів.

Створення Балто-Чорноморського військово-політичного союзу не можна розглядати як альтернативу НАТО. Кожна з країн може бути учасником навіть обох цих організацій. Навіть НАТО і Балто-Чорноморський союз лише суттєво доповнять один одного в політичному та військовому плані. Їх співпраця дасть можливість розширити вплив форм безпеки навколо всієї Європи та навіть вийти зв її межі.

Наостанок необхідно зауважити, що Євразійський континент потребує нової системи безпеки. Може бути викристалізована наступна модель за прикладом: НАТО – Балто-Чорноморський союз – Китай з активним нейтралітетом – Росія. Лише така конфігурація може втримати стабільність на всьому континенті.

Висновки

Сьогодні ми можемо стверджувати, що створення Балто-Чорноморського союзу є одним із найбільш прийнятних проєктів для Східної Європи з військово-політичним характером. При цьому він не може бути реалізований без участі України, оскільки саме вона є ключовим фактором для створення системи загальної безпеки як для Східної та Центральної Європи, так і для всього європейського континенту. А, відповідно, реалізація цього проєкту може бути основою і для вирішення багатьох проблем у загальносвітовому масштабі.

References:

1. Balto-Chornomorskyi soiuz – vid mifu do realnosti [The Baltic-Black Sea Union – from myth to reality]. (2017). *Materialy Kruhloho stolu*. Kyiv, June 8 2017.
2. Bezsmertnyi, R. (2018). 'Ukrainsko-rosiiska viina: heopolitychnyi kontekst' [Ukrainian-Russian war: geopolitical context]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International relations; Theory and Practical Aspects], issue 2, pp. 13–21. DOI: 31866/2616-745x.2.2018.133325.
3. Korotkov, D. (2018). 'Fenomen viiny v konteksti demokratychnoi paradyhmy' [The war phenomenon in the democratic paradigm]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty* [International relations; Theory and Practical Aspects], issue 1, pp. 42–52. DOI: 10.31866/2616-745x.1.2018.133412.
4. Mandziuk, O. (2016). 'Ideia Balto-Chornomorskoho soiuзу kriz pryzmu zovnishnopolitychnykh kontseptsii Polshchi' [Baltic-Black Sea Union idea through foreign political concepts of Poland]. *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], no. 12 (39), pp. 153–156.
5. Miloiu, S. (2019). 'From Intermarium to Three Seas Initiative'. *Baltic&Nordic Studies*, [online]. Available at: <https://balticnordic.hypotheses.org> [Accessed 15 January 2019].
6. Nadтока, O. (2003). 'Balto-Chornomorskyi soiuz: istorychna retrospektyva i politychna perspektyva' [Baltic/Black Sea Union: historic retrospective review and political prospects]. *Naukovi zapysky* [Scientific Records], vol. 22, part 1, pp. 148–158.